Надія ДЕНИСЮК (Тернопіль, Україна)

ПИТАННЯ НАРАТИВУ В КОНЦЕПЦІЇ ФІКЦІЙНОГО СВІТУ ПЕТЕРА ЛАМАРКА ТА СТЕЙНА ОЛСЕНА

У філософському дослідженні “Truth, Fiction, and Literature. A Philosophical Perspective” (Oxford: Clarendon Press, 1996) Петер Ламарк та Стейн Олсен значну увагу приділяють тій ролі, що відіграє практика дослідження (practice of enquiry) у літературі. У межах цієї практики вони і окреслюють функції поняття правди та знань. Ця практика здатна протистояти тиску з боку риторики “творення правди” (truth-making) чи “творення світу/світотворення” (worldmaking). У загальному автори відштовхуються від концепції правди, яка базується на твердженні Аристотеля (“ми говоримо, що щось є, якщо воно є, і що чогось немає, якщо його немає”). Ця концепція не послаблюється і не вступає в компроміси з теоріями, які використовують таку риторику. Практика дослідження узагальнює щоденну працю біографа, детектива, археолога чи біохіміка, які добирають дані, перевіряють свідчення, формують гіпотези, пропонують пояснення і досліджують різноманітними шляхами навколишній світ, і може протистояти будь-яким спробам бути розчиненою у практиці фікційності (practice of fiction).

Автори піднімають питання “повсюдності фікційності” (ubiquity of fiction), що базується на метафізичних поняттях світу та його складових як “конструктів”, не протиставляючи поняття позірної “повсюдності наративу” (ubiquity of narrative) з “повсюдністю уяви” (ubiquity of imagination). Наратив та уява підкреслюють відмінність між тим, *хто* говорить правду (truth-teller) та творцем художнього світу (fiction-maker). І хоча між ними не завжди й обов’язково спостерігається прямий зв’язок, автори твердять, що наратив і уява є невід’ємними складовими людського пізнання, природними, відомими диспозиціями, очевидними на найранішніх стадіях людського розвитку; що їх парадигматичні форми існують в літературних виразах; що немає різниці в тому, яке літературне чи нелітературне використання має кожна функція; що їх фундаментальна роль у всіх інтелектуальних процесах послаблює відмінність між різними дискурсивними, філософськими, науковими та літературними модусами. Функції як наративу, так і уяви в практиці фікційності по-різному відрізняються від своїх функцій в інших контекстах, наприклад, в історичних, філософських, наукових. Вплив, який має існуюча повсюдність наративу та уяви (ubiquity of narration and imagination), не створює суттєвої відмінності між фікційністю та документальністю (fiction and non-fiction) в літературі.

Існує поширена думка, що нарація відіграє центральну і невід’ємну роль в людському пізнанні. Наратив – це “першочергова та непереборна форма людського розуміння” [1, 252] чи “першочерговий акт розумової діяльності, трансформований у мистецтво із самого життя” [2, 47]. Люди мають властивість організовувати свій досвід наративно, важаючи, що стали “природніми оповідачами значно раніше, ніж Аристотелівськими розумними істотами” [3, 136]. “Наше життя тісно переплітається з наративом, з оповіданнями, які ми розказуємо. Кожне з цих оповідань – це перероблена історія нашого життя, яку ми самі собі розказуємо. Ми поглинуті наративом” [4, 3]. Дійсно, цілковита ідентичність людської істоти базується на наративі, отже, індивідуми визначають себе термінами “наративу, що триває все життя” (life-narrative).

Безперечно, наратив чи оповідування мають глибокі коріння у всіх дескриптивних спробах: в історії, біографії, журналістиці, психоаналізі і теології, а також є звичними серед філософів, астрофізиків, біологів, юристів, комедіантів. Авторів цікавить, наскільки суттєвим повинен бути наратив, щоб набути значного поширення? І наскільки глибокою є відмінність між тим, що вигадується і тим, що має історичне підтвердження? Або, скажемо, між творцем фікційності та шукачем/відшукувачем правди (fiction-maker and truth-seeker)?

Посилаючись на метафізичні погляди автори висовують дійсно незвичну ідею, що фікційність (fiction) може насичувати, збагачувати людське пізнання. Ця ідея незвична ще й тому, що базується на забороненій асиміляції наративу та фікційності. Отже, припускаючи, що фікційність в описовому сенсі є лише одним із численних видів наративу (narrative) чи оповідування (story-telling), а наратив сам по собі не є видом фікційності, автори і роблять такий висновок.

Думка про відмінність наративу та фікційності не прийнята універсально. Хейден Вайт (Hayden White) досить переконливо запевняє, що "всі оповідання є фікціями" (all stories are fictions). Свою думку він аргументує таким чином:

"Переказувати за певним сюжетом реальні події як оповідання певного виду (чи як суміш оповідань певного виду) означає переказувати ці події тропом, тому що оповідання не живуть і не оживають; немає "реального/дійсного" оповідання. Оповідання розповідаються або пишуться, а не відтворюються. А щодо поняття "правдивого" оповідання, це дійсно розходження в термінах" [5, 135].

У своїй праці автори проводять ґрунтовне дослідження наративу та його "стосунків зі світом". Адже раніше існувала думка, що наратив і фікційність – це різні концепти, і що наратив – це лише формальна риса тексту без референційної чи онтологічної суті. Отже, поширеність наративу тепер не видається дивною. Більше того, метафізичний зв'язок зникає, коли ми розглядаємо наративну форму як цілковито нейтральну щодо питань правди, референтності та відповідності із реальністю.

Що таке наратив? Автори відповідають на це питання словами Джеральда Прінса (Gerald Prince): "Наратив – це репрезентація щонайменше двох реальних чи фіктивних подій або ситуацій в часовій послідовності, жодна із них не передбачає чи не спричинює іншу" [6, 4; 145]. "Репрезентація" в наративі не обов'язково лінгвістична, оповідання можуть розповідатися мімікою, танцем чи малюнком. Необхідним елементом наративу є темпоральність. Події – це не лише відтворення стану справ, вони повинні бути репрезентовані та пов'язані в наративі. Темпоральне виявлення простої події, наприклад, через дієслово не є достатнім. У наративі представляються щонайменше дві події, і зв'язок між ними повинен бути темпоральним, а не логічним. Твердження "Джон любив Мері і Мері була любима Джоном" не є наративом, тому що представлена лише одна подія в двох логічно еквівалентних реченнях.

Події, представлені в наративі, не обов'язково повинні бути актуальними, ймовірними, чи навіть можливими. Визначення Прінса досить нейтральне щодо "реальних чи фіктивних подій". Наратив сам по собі нейтральний до референтності та правди. Ймовірність (синтаксичної) власної назви чи одинарної дескриптивної фрази не припускає референційної інтенції (наративна форма може використовуватися з чисто повчальною метою). Ймовірність речення в наративі припускає наявність категорії цінності правди (truth-value) в тому сенсі, що наративи можуть розповідати про реальні чи уявні об'єкти, а їх дескриптивний зміст може бути правдивим чи неправдивим. Наративи також нейтральні щодо теми та дискурсивного закінчення. Вони можуть розважати чи давати інструкції, інформувати чи вводити в оману, описувати мрію, доповідати про проведений експеримент; вони можуть являти собою частину філософського аргументу, історичного аналізу, Вікторіанської мелодрами, чи бути лише пліткою.

Автори розглядають частину дискурсу як наративну форму, запозичену із своїх поверхневих властивостей, без знань змісту чи мети. Сортування речень в наратив чи ненаратив (narrative or non-narrative) – чисто механічний працес. Тривіальний приклад: "Джон був щасливий, а потім Джон був нещасливий" має наративну форму, в той час як "Джон був щасливий" втрачає наративну форму. Цей приклад доводить нам, що нарація сама по собі є формальною рисою тексту. *Що* наративи історії, науки, філософії, літератури мають спільного як власне наратив, так це мінімальну формальну властивість на-

бувати послідовності у часових реченнях, репрезентуючи дві чи більше логічно відмінні події, темпорально упорядковані.

Автори проводять різні класифікації в межах наративу, які визначають предмети зацікавленості в епістемології чи в літературній теорії. Хоча "першочерговий" та "непереборний" наратив може виявлятися і в нашому світовому досвіді, на їхню думку не має значення, чи представлені події *складаються* наративом (і в певному сенсі "вигадуються" в оповіданні), чи події мають *незалежне* існування (і таким чином просто переповідаються чи доводяться до нашого відома в процесі оповіді).

Звичайно, ідентифікація наративної форми – це лише перший крок у напрямку більш чіткої класифікації різних видів наративу. Автори вважають, що слід дотримуватися цієї класифікації у розкритті особливого статусу фікційного наративу (fictional narrative). Слід також розрізняти три види наративу з метою класифікації та оцінювання (в деякій мірі ця відмінність аналогічна з відмінністю між синтаксисом, семантикою та прагматикою). Автори називають їх *структуральними, референційними чи жанровими* вимірами. Структуральні виміри, що стосуються формальних текстуальних рис, визначають, чи дискурс є наративом, чи ні. Референційний та жанровий виміри визначають вид наративу.

Література:

1. Mink L.O. On Narrative. – Chicago, 1981 – P. 252.
2. Hardy B. The Story-Shaped World, Fiction and Metaphysics: Some Variations on a Theme. – London, 1975. – P. 47.
3. Prado C. Making Bilieve: Philosophical Reflections on Fiction. – Westport, 1984. – P. 136.
4. Brooks P. Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative. – New York, 1985. – P. 3.
5. White H. '"Figuring the Nature of Times Deseased"; Literary theory and Historical Writing' //The Monist, 73. – 1990. – P. 135.
6. Prince G. Narratology: The Form and Functioning of Narrative – The Hague, 1982 – P. 4; 145.
7. Lamarque P and Olsen S. Truth, Fiction, and Literature. A Philosophical Perspective. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 481 p.

Юрій ЗАВАДСЬКИЙ (Тернопіль, Україна)

КІБЕРТЕКСТ І ЕРҐОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА: ТИПОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ МЕРЕЖЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЕСПЕНА ДЖ. ААРСЕТА

Вивчення розвитку літературних форм в комп'ютерному середовищі неодмінно вимагає від науковця перегляду багатьох засад літературної творчості та введення нової термінології. Поряд з іншими ученими, які сьогодні працюють в США над проблемами мережевої літератури, дослідження Еспена Аарсета виділяються своєю послідовністю та обґрунтованістю. Його критичні розгляди сучасних праць про мережеву літературу виявляють їхні слабкі сторони, які в основному полягають в надмірному захопленні новими можливостями літератури та недостатньому аналізі нових літературних форм, котрі здобули можливість реалізації з допомогою сучасних інформаційних технологій. У своїх дослідженнях Е.Аарсет уважно простежує основні риси мережевих літературних типів та вказує на їхнє місце в сучасній літературі. Неодноразово звертаючись до праць своїх сучасників (Дж.Лендов, Дж.Болтер, Ст.Мавлтроп та інші) та визначних попере-